

Filmoteka
Szkolna

***Dolina Issy*, reż. Tadeusz Konwicki (1982)**

Kierunki interpretacji i zagadnienia interpretacyjne

1. Sposób ukazania motywu powrotu do kraju lat dzieciennych w literaturze i dziełach z innych dziedzin sztuki.

- Kresy wschodnie – prywatną ojczyznę zarówno Miłosza, jak i Konwickiego; podobne doświadczenia egzystencjalne obu twórców (poczucie wykorzenia, obcości, bezdomności, wygnania z raju); osobisty charakter filmu Konwickiego.
- Mityczny charakter małych ojczyzn Konwickiego i Miłosza (miejsca poza historią i czasem, krainy arkadyjskie, w których harmonijnie współistnieją różne kultury i wyznania); idealizacja utraconej przeszłości (kontekst: powojenny mit Kresów).
- Zamysł kompozycyjny filmu (dwa plany czasowe):
 - przeszłość – dorastanie Tomasza Surkonta w majątku dziadków na Wileńszczyźnie;
 - terażniejszość – emigracyjne doświadczenia autora powieści *Dolina Issy* (recytowane wiersze Miłosza, realizacja filmu z okresu II wojny światowej itp.) – ekspozycją etosu emigranta i płaszczyzny autobiograficznej (podwójnej: Miłosza i Konwickiego).
- Składniki przedstawionej w filmie małej ojczyzny: przyroda, krajobraz kulturowy (dwory, wiejskie chaty i inne obiekty wypełniające przestrzeń); ludzie, język (sposób mówienia) – sposób ich przedstawienia w filmie; filmowe środki i zabiegi artystyczne eksponujące wielokulturowość regionu.
- Litwa – krainą szczęścia (dziecięcego) i arkadią, do której powrót jest możliwy dzięki pamięci i wspomnieniom.
- Mała ojczyzna jako przestrzeń wartości; mityczny świat, w którym panowały naturalny porządek i harmonia wszelkich bytów, nienaruszone przez chaos I wojny światowej.

- Poetycki i oniryczny charakter filmu oraz jego funkcje (wspomnienie, nostalgia, poczucie wydziedziczenia i straty, potrzeba zakorzenienia w tradycji itp.); podkreślenie subiektywnego charakteru rekonstruowanej w filmie (za powieścią) przestrzeni.
- *Dolina Issy* jako film o zagładzie dawnego świata; idealizacja i mityzacja przeszłości podkreślająca dramat wykorzenia, wygnania twórców z raju dzieciństwa.
- Konwicki jako autor jednego tematu (do którego powraca w swoich powieściach i filmach): powroty do swej kresowej małej ojczyzny – świata, którego już nie ma.

Przykładowe utwory literackie korespondujące z zagadnieniem:

- Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*
– obraz Litwy i krainy nadniemeńskiej (wraz z należącym do niej światem dawnej szlachty) jako utraconego kraju lat dzieciennych, który jest „święty i czysty”, stanowi przestrzeń szczęśliwych wydarzeń, szczerych uczuć i prawdziwych wartości; istnieje tylko w pamięci stęsknionych emigrantów, a widzieć można go jedynie oczyma duszy.
- Czesław Miłosz, *Dolina Issy*
– nierozzerwalny związek przyrody z życiem mieszkańców doliny i znaczenie tego miejsca dla inicjacji w dorosłość młodego bohatera utworu; natura jako wielka, niezrozumiała siła – piękna i okrutna zarazem; mistrzostwo opisów przyrody.
- Tadeusz Konwicki, *Kronika wypadków miłosnych*
– opowieść o pierwszym wielkim uczuciu dwojga maturzystów oraz ich wchodzeniu w dojrzałość jako pretekst powrotu do „kraju lat dzieciennych” i wspomnień o utraconej arkadii.
- Paweł Huelle, *Weiser Dawidek* (lub inna powieść z nurtu tzw. literatury „małych ojczyzn”)
– opisanie wydarzeń z okresu dzieciństwa usytuowanych w pejzażu przedwojennego Gdańska, będącego utraconą małą ojczyzną autora; wyidealizowana rekonstrukcja nieistniejącego już świata z perspektywy dwudziestu kilku lat.

2. Różne sposoby przedstawienia ponadczasowych zagadnień egzystencjalnych oraz związanych z nimi refleksji w utworach literackich i innych tekstach kultury.

- Nostalgiczny obraz małej ojczyzny Miłosza (i jednocześnie małej ojczyzny reżysera), postrzeganej jako utracony raj dzieciństwa, arkadyjska kraina szczęścia i jego funkcje:
 - rekonstrukcja wyidealizowanej przeszłości,
 - zobrazowanie poczucia straty i wykorzenia,
 - poszukiwanie zakorzenienia w tradycji,

– potrzeba pocieszenia i odzyskania poczucia tożsamości.

- Marzenia o arkadii, miejscu nietkniętym chaosem wojny (historii), gdzie panuje naturalny porządek świata.
- Losy Tomasza Surkonta – opowieść o dojrzewaniu, inicjacji w dorosłość, wtajemniczeniu w naturę, miłość, śmierć.
- Świat jako arena ścierania się sił dobra i zła (historia Baltazara).
- Pytanie o miejsce Boga w życiu ludzi i Jego istotę.
- Opozycja między światem mężczyzn i światem kobiet, różne sfery, do których należą.
- Nierozstrzygnięte pytanie o tożsamość człowieka (korzenie, narodowość, wyznanie, rodzina, język, miejsce zamieszkania, przynależność etniczna itp.).

Przykładowe utwory literackie korespondujące z zagadnieniem:

- William Shakespeare, *Makbet*

– dramatyczna, pesymistyczna wizja człowieka, który nie jest w stanie zapanować nad swymi namiętnościami; przeświadczenie, że każdy ma w sobie ziarno zła, które może wykiełkować i zniszczyć człowieka (losy Makbeta ewokują pytanie, co sprawia, że uczciwy człowiek staje się zbrodniarzem); topos świata-teatru, w którym człowiek jest tylko aktorem.

- Juliusz Słowacki, wybrane wiersze (np. *Hymn*)

– wyraz samotności artysty, refleksje o istnieniu, przemijaniu, nicości, relacjach człowieka z Bogiem itp.

- Bolesław Prus, *Lalka*

– Wokulski, Rzecki (a także inni bohaterowie, np. doktor Szuman) snują różnorodne refleksje filozoficzne, np.:

- Jaki jest sens egzystencji człowieka? Skąd przybył i dokąd dąży?
- Czy posiadanie uczuć i zdolność do miłości są szczęściem czy przekleństwem człowieka?
- Czy człowiek jest tylko marionetką w rękach losu?
- Jaki sens mają wszelkie starania i pragnienia ludzkie?
- Na czym polega szczęście człowieka? Jak je osiągnąć?
- Czy człowiek jest wolny w swoich dążeniach, czy też jest determinowany przez jakąś siłę zewnętrzną lub wewnętrzną?

- Joseph Conrad, *Jądro ciemności*

– dramatyczny obraz kondycji ludzkiej (tytułowa ciemność) i wyraz nieufności wobec idei cywilizacji i postępu.

- Tadeusz Borowski, wybrane opowiadania

– przedstawienie klęski człowieka, który w sytuacji ekstremalnej traci swoje człowieczeństwo i zdolny jest do największej podłości, aby ocalić swe istnienie.

3. Sposób ukazania dziecka w różnych tekstach kultury.

- Zamysł kompozycyjny filmu – dwa plany czasowe; rola postaci Tomasza Surkonta.
- Pobyt Tomasza w majątku dziadków i związane z nim przeżycia; *Dolina Issy* jako opowieść o dojrzewaniu; wchodzenie w świat przyrody, miłości erotycznej, poznawanie istoty śmierci itp.
- Podwójna narracja powieści Miłosza (dwie formy świadomości: dorosły „kronikarz” i dziecko – Tomasz Surkont) a narracja filmowa (perspektywa widzenia Tomasza jako wykładnia subiektywności postrzegania świata).
- Konstrukcja filmu (luźne epizody utrzymane w poetyckim, nieco onirycznym rytmie) wykładnią postrzegania przez Tomasza ludzi, wydarzeń i sytuacji (np. historia Baltazara, śmierć wiewiórki).
- Wchodzenie zagrażającej domowemu szczęściu Historii w mityczny świat arkadii widziany oczyma dorastającego chłopca.
- Odbicie wielokulturowości Litwy w sposobie postrzegania świata przez bohatera.
- Podkreślenie (poprzez wprowadzenie bohatera dziecięcego) poczucia straty, wydziedziczenia ze szczęśliwej krainy dzieciństwa (które dotyczy zarówno Miłosza, jak i Konwickiego).
- Autobiograficzność postaci Tomasza (wspomnienia z dzieciństwa spędzonego nad Issą-Niewiążą).

Przykładowe utwory literackie korespondujące z zagadnieniem:

- Jan Kochanowski, *Treny*
– przedstawienie zmarłej Urszulki, której (wyolbrzymione) cnoty i talenty są wyrazem wielkości straty i rozpaczyny nieszczęśliwego ojca, przeżywającego kryzys światopoglądowy.
- Bolesław Prus, *Antek* (lub inna nowela pozytywistyczna, której bohaterem jest dziecko)
– tendencyjnie pokazana postać dziecka wiejskiego, którego losy są ilustracją potrzeby programu pozytywistycznego i kierują uwagę czytelnika ku kwestiom pracy u podstaw.
- Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi*

– postacie dzieci (np. Józia, Witek, Piotruś, syn Antka i Hanki) dopełniają zbiorowy portret chłopów, obrazują warunki, w jakich wychowywały się i dorastały dzieci z różnych „warstw” społeczności wiejskiej, a także wprowadzają perspektywę indywidualną (osobowości, problemy i potrzeby każdego z dziecięcych bohaterów).

- wybrane opowiadanie *Idy Fink* lub *Irit Amiel* przedstawiające dziecko (lub dzieci)
- dramatyczny los dzieci żydowskich wyrazem tragedii Holocaustu.

Inne zagadnienia przydatne do interpretacji filmu

- Sposoby ukazania **ojczyzny utraconej** w różnych tekstach kultury.
- Funkcjonowanie **tradycji romantycznej** w dziełach późniejszych epok.
- **Motyw arkadii i jego funkcje** w utworach literackich i dziełach innych sztuk.
- **Dwór szlachecki** w dziełach różnych sztuk; sposób jego przedstawienia i funkcje.
- **Natura** ukazana w różnych tekstach kultury: temat, bohater i tło wydarzeń.

Słowa kluczowe

mała ojczyzna, przeszłość, powrót, wspomnienie, nostalgia, przyroda, arkadia, Litwa, dziecko, dojrzewanie, tradycja romantyczna